

Maitse- ja ravimtaimed, aiaviljad ja talulilled:

TALULILLED:

- **Toasparaagus**
- **Aster** – 1-aastane, erinevate sortide segu
- **Suvedaalia** (*Dahlia*) – 1-aastane, punaste, kollaste, jne õite segu
- **Laialehine kellukas** (*Campanula latifolia*) '**Alba**' – valgeõieline kellukas, kes tähistab põliseid mõisaid ja talukohti
- **Koerapöörirohi** (*Hyoscyamus niger*) 2-aastane, see Kunksmoori võlurohi, millest saab elustavat auru keeta :) - selleks aastaks otsas
- **Kosmos** (*Cosmos bipinnatus*) '**Erna**' 1-aastane, pärit Viljandimaa memmelt
- **Kukekannus** (*Delphinium*) '**Roosu Mari sinine**' Saaremaa pärandsort
- **Kurekell** (*Aquilegia*) '**Karula segu**' erineva värvi ja õiega sordid, mis on kogutud Karula kihelkonnast
- **Vanaema aia moon** ehk pojengiõieline unimagun (*Papaver somniferum Paeoniflorum*) '**Punane pojeng**' Saaremaalt pärit, 1-aastane lihtsalt kasvatatav, erkpunaste topeltõitega imeilus söödavate seemnetega vana talulill.
- **Leie roosa moon** ehk pojengiõieline unimagun (*Papaver somniferum Paeoniflorum*) '**Roosa pojeng**' Antslast pärit, 1-aastane lihtsalt kasvatatav, õrnroosade topeltõitega imeilus söödavate seemnetega vana talulill.
- **Kõrge peiulill** (*Tagetes erecta*) 1-aastane, kollaste ja oranžide õitega segu
- **Madal peiulill** (*Tagetes patula*) 1-aastane, kirjuõieline segu
- **Püsirukkilill** ehk mägijumikas (*Centaurea montana*)
- **Rõngaslill** (*Lavatera thuringiaca*) roosaõieline püsik, kes sobib igat taluaeda kaunistama
- **Sinilatv** (*Polemonium caeruleum*) '**Alba**' - valgeõieline ilu- ja ravimtaim
- **Verev sõrmkübar** (*Digitalis purpurea*) 2-aastane, punaste, roosade, valgete õitega - põline aia ilu
- **Talinelk** (*Dianthus barbatus*) '**Karula segu**' – erinevad punased ja kirjud
- **Teleekia** (*Telekia speciosa*)
- **Tokkroos** (*Alcea rosea*) segus erinevad roosad ja punased, lihtõielised
- **Tulinelk** (*Lychnis chalcedonica*) – Tulipunane lilleke, Võrumaal kutsutakse teda nimega '**Pallav armastus**'
- **Õlelill** (*Xerochrysum*) Erinevate värvide segu.
- **Öölill** (*Hesperis matronalis*) – Taim kutsutakse mõnel pool ka püsilevkoiks või öökannikeseks. Kasvab koos õiega pea meetri kõrguseks ning sobib hästi varjulisse aeda. Õitseb ohtralt maist-augustini ja külvab aias usinasti oma seemneid. Lõhnab eriti tugevalt õhtuti ja meelstab ligi ööliblikaid. Õisi on kasutatud tubaka fermenteerimisel ja riidekapi lõhnastajana. - selleks aastaks otsas

Vanaema aia maitse-, ravim- ja toidutaimed:

- **Kaalikas** (*Brassica napus*) '**Kihelkonna**' – Pärandsort Saaremaalt, kus sordi kasvatamise ajalugu küündib umbes aastasse 1820. Seega sordi vanust 200 aastat või rohkemgi.
- **India sinep** (*Brassica juncea*) '**Punane hiigel**' - India sinep on naeri ja musta sinepi looduslik ristand, kiire kasvuga, kange sinepi maitsega lehed ja seemned, väga maitsev lehtköögivili.
- **Paksoi** – (*Brassica rapa chinensis*) – Maitsev lehtköögivili, mida on mõistlik külvata varakevadel või siis suve lõpus augustis.
- **Jaapani lehtnaeris** (*Brassica nipposinica*) '**Wasabina**' – Väga maitsev lehtköögivili, varajane ja lihtne kasvatada. Annab hiljem isekülvi.
- **Rukola** (*Eruca vesicaria*) – Teada tuntud lehtköögivili, salatitesse - selleks aastaks otsas
- **Apteegitill** (*Foeniculum vulgare*) '**Pronks**' – Kauni proksja pitsilise lehestikuga, sobib hästi lillepeenraste iluks ja raviks.
- **Aed-harakputk** (*Anthriscus cerefolium*) on väga lihtsalt kasvatatav, külmakindel ja vähenõudlik üheaastane maitse- ja ravimtaim. Maitset ja välimuselt meenutab peterselli, millel on juures õrn aniisimaitse. Populaarne Kesk- ja Lääne-Euroopas, kus kutsutakse teda prantsuse peterselliks.
- **Koriander** (*Coriandrum sativum*) - Gruusia ja Mehhiko köögi lahutamatu osa, annab isekülvi, kasurite lemmik.
- **Köömen** (*Carum carvi*) – meie oma Karula mägede vahelt korjatud, parimate omadustega köömen Euroopas, hää leiva sisse, köömeteks ja seedimisele.
- **Kaheaastane kuningakepp** (*Oenothera biennis*) - Ravim- ja meetaim, seemnetest pressitud õli on eriti kasulik naistele, aitab hoida terveid juukseid, nahka ja küüsi, reguleerib hormoonide aktiivsust ja vererõhku. Kõrgekasvuline ja kollaste õitega kaunis taim, õied lõhnavad eriti tugevalt õhtuti, öösi ja pilvistel päevadel.
- **Eesti kanep** – õli- ja kiukanep
- **Lina** - kiulina
- **Leeskputk** ehk taliseller (*Levisticum officinale*) – kõikide puljongite ema, varakevadine esimene tärkaja, kogu taim on söödav ja kasulik – juured, lehed, õied, seemned, kuivatatud lehti kasuta kasvõi praekartuli maitsestamiseks, rahvapärimestes on hoidnud ussid (rästikud) majast eemal ja kuna juured pole mügridele-hiirtele maitsvad, siis istuta noored viljapuud koos paari noore leeskputkega.
- **Mesiputk** (*Myrrhis odorata*) on mitmeaastane maitse- ja ravimtaim. Kauni helerohelise pitsilise lehestiku ja valgete mesiselt lõhnavate ja maitsvate õitega. Meetaim. Viljad sobivad oma magusa aroomi tõttu aniisi, magusjuure, apteegitilli asemele. Peamiselt kasutatakse lehti suppe ja külmroogade maitsestamiseks. Ravimtaimena parandab seedimist, leevendab kõha. Seemned külvatakse sügisel või talikülvinä. - selleks aastaks otsas
- **Pastinaak** (*Pastinaca sativa*) – porgandi taoline valge ja äärmiselt vastupidav ning tervislik juurikas meie vanavanaemade aias enne porgandit.

- **Petersell** (*Petroselinum crispum*), võib külvata juba sügisel, chimichurri põhiline koostisosa ja sellela juba head Argentiina viisil röstitud veiseliha ei söö.
- **Käharpetersell** (*Petroselinum crispum*) kaunis ja maitsev.
- **Till** (*Anethum graveolens*) – Kasvab nii mis mühin ja annab ohtralt isekülvi ka neil, kel till üldse ei edene, aromaadne, parim kurkide hapendamiseks.
- **Kaneelbasiilik** (*Ocimum basilicum*) '**Kaneel**' – punaka lehestikuga aromaadne basiilik, sobib hästi tee, vee ja toitude maitsestamiseks ning peenra kaunistamiseks
- **Sidrunbasiilik** (*Ocimum basilicum*) '**Sidrun**' – tugeva sidruni maitse ja lõhnaga basiilik, soovitan sidrunhoolikutele
- **Iisop** (*Hyssopus officinalis*), kohvi asemel joo parem iisopi ja naistepuna segu teed või maitsesta noorte iisopi lehtedega aiaviljavokk või tallepraad, mesilastele meeldib eriti valgeõieline iisop, kellel kordades rohkem õisi, sobib asendama rosmariini, kes meil talvituda ei taha ja asenda roosiaia pügatud pukspuuhekid hoopis talvekindlamate iisopihekkidega, minu lemmik.
- **Aniisi-hiidiisop** (*Agastache foeniculum*), '**Golden Jubilee**' kuldse lehestiku ja violetsete õitega aniisilõhna ja -maitseline kaunis meetaim, kes meelitab aeda hordides tolmeldajaid, võimas maitse- ja ravimtaim.
- **Lavendel** (*Lavandula angustifolia*), ainuke Eestis talvituv lavendliliik, roosipeenrasse, kuivatatult riidekappi lõhnastama ja tuhat muud kasutusvõimalust või lihtsalt mesilindudele. - selleks aastaks otsas
- **Pune** (*Origanum vulgare*) oregano ehk vorstirohi, üks väheseid väärt maitsetaimi meie enda kodusest loodusest, kõik hääd tervistavad omadused päälekauba, ükski õige pitsa ei vääri ilma temata oma nime.
- **Salvei** (*Salvia officinalis*), miks peaksid surema, kui su aias kasvab salvei? Tee leevendab vanaemaks saamise vaevusi, annab särtsu ahjuköögiviljadele, kaunistab aeda ning hinge. - selleks aastaks otsas
- **Muskaatsalvei** (*Salvia sclarea*) – maitse-, ravim- ja teetaim. Kaheaastane muskaadilõhnaliste õitega taime. Esimesel aastal kasvab hallikaskarvane leherosett ja teisel aastal kasvatab kuni 130 sm kõrguse kreemikasroosa õitevahuse hurmavalt lõhnava õisiku. Õitseb pikalt, seeme idaneb kaua ja on valgusidaneja. Ei talu talvist liigniiskust.
- **Naistenõges** (*Nepeta cataria*) - mõnel pool kutsutakse ka harilikuks melissiks, kasside lemmik, parima tee saab enne õide puhkemist.
- **Sidrunmeliss** (*Melissa officinalis*) teetaim mida võib lõpmatult juua, mesilaste ja teiste aiakasurite lemmik.
- **Sidrunmonarda** (*Monarda citriodora*) – Kutsutakse ka "indiaanimünt" või "bergamot". Lillade õitega ravim- ja maitse- ja meetaim. Liblikate lemmik. Kasutatakse ka musta tee (Early Gray) maitsestamiseks bergamoti asemel. Tõeline iludus aeda. Eestis kasvab 1-aastasena.
- **Mungalill** ehk kress (*Tropaeolum majus*), kogu taime on söödav, lehed õied ja seemned. Puhkemata õiepungad on samaväärsed kappari seemnetega. - selleks aastaks otsas

- **Mauri kassinaeris** (*Malva mauritiana*) – häälepaelte hoidja ja köha ravija ning see, kelle õitest saab imeilusat ja maitsvat sinist teed.
- **Harilik altee** (*Althaea officinalis*) - Mitmeaastane ilu-, maitse- ja ravimtaim, kasvab meetri või isegi 1.50m kõrgeks. Viltjakarvase lehestikuga, õitseb juunist sügiskülmadeni kahvaturossade õitega. Althea tähendab kreeka keeles tervendaja. Kogu taim – lehed, õied, juured on ravitoimega, rögalahustav, valuvaigistav, jne.
- **Koirohi** (*Artemisia absinthium*) - kuivatatult meetarvikute, villase lõnga ja villasokkide parim kaitse või siis valmistada ise seedimist soodustav absint või ohjab aias kahjureid. Pärit Muhu saarelt.
- **Kurgirohi** (*Borago officinalis*) – selle taime leiab igast vanast aiast, lehed sobivad hästi salatitesse ja helesinised õied kookide kaunistuseks, meetaim, teetaim, ravimtaim.
- **Lõhnav neitsikummel** (*Tanacetum parthenium*) '**Kuldne**', vana nimega lõhnav püreeter, loodusaia abimees number üks haiguste ja kahjurite ohjamisel, ilu pealekauba, annab ohtralt isekülvi.
- **Lõhnav neitsikummel** (*Tanacetum parthenium*) '**Täheke**'
- **Lõhnav neitsikummel** (*Tanacetum parthenium*) '**Kuldne Nups**'
- **Päevalill** (*Helianthus annuus*) Madal ja suure õiega.
- **Liht-naistepuna** (*Hypericum perforatum*), no ei ole teist nii võimast ravimtaime siinmail kasvamas, leevenda oma eestlaslikku kurvameelsust paarinädalase naistepunateega, põletikuvastane, leevendab vanaemaks saamise vaevusi, niisama uisapäisa ära tarbi.
- **Maarjaohakas** (*Silybum marianum*) on Eestis ühe aastasena kasvatatav ilu- ja ravimtaim. Maksa puhastaja, droogina kasutatakse seemneid ja ürte. Kirju marmorja lehestikuga külma- ja põuakindel lihtsasti kasvatatav, otse kasvukohale külvatav kuni 2 meetri kõrgune ja taevasiniste õitega. Pakis umbes 60 seemet.
- **Ogakurk** (*Echinocystis lobata*) 1-aastane, saadud Piirissaarelt 2018, kange ronija, ilusa valgevahuse hurmavalt lõhnava õiekuhjaga ja veidrate nuustikut meenutavate viljadega, võib muutuda invasiivseks.
- **Rebashein** ehk amarant (*Amaranthus cruentus*) '**Punane piik**', noored taimed ja seemned toiduks, seemned on kaunid nagu mustad pärlid, lihtne kasvatada ja väga kasulikud ning toitvad seemned, kasvavad kuni 2 meetrit kõrgeks.
- **Ruut** (*Ruta graveolens*), sinakate lehtedega tugevamaitseline ürt, kasutatakse veinide, lambaliha ja juustude-kohupiima maitsestamiseks, Leedu rahvuslill ja vanaaia aboritaim, rasedatele ei soovita kohe kindlasti, kaunis, kasulik ja ohtlik nagu paljud kasulikud taimed.
- **Saialill** (*Calendula officinalis*) – ei puudu ühestki vanast aiast, lihtne kasvatada ja kasutada.
- **Portulak** (*Portulaca oleracea*) – '**Kuldne**', supertoit, parim üheaastane lihtsalt kasvatatav söödav taim aias, lehed ja varred maitsevad erinevalt, viimased pisut hapukad nagu oblikad, sobivad süüa värskelt, praetult, keedetult, hapendatult, jne,
- **Salat** (*Lactuca sativa*) – vana hea eestiaegne, annab ohtralt isekülvi, kui vaid lased õitsema minna

- **Punane salat** (*Lactuca sativa*) '**Parella Rossa**' on Itaalia pärandsort, keda on kasvatatud juba sajandeid. See on tuntud oma ilusa punase värvi ja õrna maitse poolest. Salat moodustab umbes 30-32 cm läbimõõduga roseti, kaaluga 250-350 g. Sobib kasvatamiseks avamaal ja kasvuhoonetes. Ideaalne lisand igale salatile, lisades värvi ja maitset. Tõusmetest valmimiseni kulub 35-40 päeva.
- **Salatkress** (*Lepidium sativum*) on vitamiinirikas kiirekasvuline kevadine toidutaim, mida saab kasvatada aastaläbi aknalaua või avamaal alates varakevadest. Külve ei kaeta ja saaki saab juba nädalapärast peale külvi. Teha korduskülv iga kahe nädala tagant.
- **Juursigur** (*Cichorium intybus var. sativum*) 2-aastane taim, esimese aasta juurt kasutatakse kohvi asemel ja dieettoitudes, teisel aastal õitsedes on väga hea meetaim.
- **Punane aedmalts ehk põhjamaa spinat** (*Atriplex hortensis*) '**Verev**' punaste mahlaste lehtedega toidu- ja ilutaim, mineraalide sisalduse poolest on spinatist kõvasti ees.
- **Lehtpeet 'Pulliveri'**
- **Spargel** ehk harilik aspar (*Asparagus officinalis*) Pikaealine külmakindel delikatesskõögivili ja ilutaim, kõrgus 120-200 cm. Hea saagi eelduseks on rammus ja kobe muld, päikeseline hea drenaažiga kasvukoht. Seemnest esimese korraliku saagini kulub 3-4 aastat. Isased taimed annavad rohkem saaki. Võrseid koguda kevadel 6-8 nädala jooksul.
- **Südamerohi** (*Leonurus cardiaca*) – Kodumaine hää une taim, 10 korda parem, kui palderjan, ei tekita sõltuvust, rahustisõitlaste, paanitsejate ning unetute esmaabikapitaim, võimas aiavallutaja ja uhke kõrge taim sinu aia iluks ja kasuks, sobib hästi eraldi puhmana kasvama.
- **Siilkübar** (*Echinacea purpurea*) – Punane siilkübar kasvab aia iluks ja aedniku terviseks, õitest ja juurtest saab teha ise immuunsust turgutavat tinktuuri.
- **Tubakas** (*Nicotiana rustica*) – Mahorkatubakat kasuta aias kahjurite ohjamiseks, julgemad võivad ka suitsetamiseks pruukida.
- **Üheksavägine** (*Verbascum thapsus*) – Taim igaks elujuhtumiks, tervendav tee ja kasuks aia kasuritele.

Sibulad ja laugud:

- **Talikäüslauk** (*Allium sativum*) '**Lindora**' – 1 aasta seeme, hea hoolitsuse ja valiku korral kasvavad 3 aastaga väga võimsad küüslaugud, esimesed küüslaugud ostsime paarkümmend aastat tagasi koos emaga Lindora laadalt, valisime välja müüjamemme, kel olid kõige suuremad ja ilusamad küüslaugud. Maha tuleb panna sügisel kuni maa pole külmunud või kevadel esimesel võimalusel või külvata potti ja viia õue talvituma.
- **Talisibul** (*Allium fistulosum*) kui sul on aias talisibul, siis pole vaja kevadel rohelist sibulat ajatada vaid lihtsalt mine ja korja, teise saagi annab hilissügisel, paari-kolme aasta tagant vajab uuesti külvamist, muidu kipub väga õitsema.
- **Porrulauk** (*Allium porrum*) '**Solaise sinine**' ('Blue Solaise', 'Bleu de Solaise') See pärandsort on pärit Prantsusmaalt Alpide piirkonnast väikesest Solaize linnast. Eesti kliimasse hästi sobiv talveporru. Peale maha istutamist kulub saagini 110-150 päeva.

Varred kasvavad kuni 50 sm pikkuseks, paksud, valged ja maheda magusa maitsega. Sinakasrohelist lehtedega, mis peale miinuskraade muutuvad dekoratiivselt sügavsinisest violetseks. Paremaks talvitumiseks tasub porru varreosa mullata, lisaks puulehti peale puistata, et lumeta külm liiga ei teeks. Sel viisil on neid ka lihtsam talvel põllu pealt kätte saada. Ülimaitsva prantsuse kreemja porrusuppi Vichysoise oluliseim koostisosa.

- **Longus lauk** (*Allium nutans*) on täiesti külmakindel ja vähenõudlik. Pärit on Kesk-Aasiast ja Siberist. Lamedad nartsissilehti meenutavad lehed tähtsavad kevadel kohe peale lume sulamist ja neid võib toidus kasutada kuni hilissügiseni. Lehtede maitse on õrnalt küüslaugune ja mahedam kui talisibulal. **Sel aastal pole seemneid pakkuda, sügisel ja kevadel saadan ebasibula punte.**
- **Saaremaa roosa pesasibul** (*Allium oschaninii*) – Ühest sibulast kasvab 4-15 sibulat, väga hea salatisibul, maitsetult hoopis magusamad, kui tavaline sibul, peenikesed pealsed suvi läbi, kasvatatakse nii sibula kui ka pealsete saamiseks, säilib väga hästi. Maha võib panna varakevadel ja miks ka mitte sügisel permapeenrasse. Putkub väga harva, seetõttu saab paljundada ainult sibulatega. Maha panekuks vali suuremad sibulad ja väiksemad söö ära. Minu sibulad on pärit Saaremaalt Kungla, Kärdu ja Kaunispe küladest. Pakis umbes 12 sibulat, hind 5€. - selleks aastaks otsas

Nimekiri täieneb jooksvalt. Mõned saavad otsa ja mõned tulevad juurde, oleneb kuidas jõuan puhastada.

Vahel jääb mõni sort kahe silma vahele, aga tänu tähelepanelikele ja julgete aednike küsimiste peale leiame need üles.